

The background of the book cover features a faded, sepia-toned image of St. Basil's Cathedral in Moscow, with its distinctive colorful onion domes. To the left, a tall column topped with a cross is visible. At the bottom of the cover, there is a detailed illustration of a dense crowd of people, many with beards and traditional clothing, looking towards the viewer.

ALEXANDER NIKOLAJEVIČ

RADIŠČEV

CESTOVANIE
Z PETROHRADU
DO MOSKVY

VYDAVATEĽSTVO
SPOĽKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia svetových mysliteľov

ALEXANDER NIKOLAJEVIČ RADIŠČEV
CESTOVANIE Z PETROHRADU DO MOSKVY

Translation © Ján Komorovský 1955, 2010

prologue © Andrej Červeňák, 2010

epilogue © Ján Komorovský, 1955, 2010

Cover design © Dušan Babjak

Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava

e-mail: vsss@stonline.sk

<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry SR

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Z ruského originálu A. N. Radiščev: Izbrannyje sočinenija, Gosudarstvennoje
izdatelstvo chudožestvennoj literatury, Moskva 1952,

preložil a doslov napísal Ján Komorovský,

vysvetlivky spracovala Ružena Dvořáková a verše prebásnil Viliam Turčány.

Zodpovedný redaktor Ľudovít Števko

Obálka Dušan Babjak

Sadzba a tlač ETERNA Press, s. r. o.

Vydanie druhé, vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov prvé

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-424-9

ALEXANDER NIKOLAJEVIČ

RADIŠČEV

CESTOVANIE
Z PETROHRADU
DO MOSKVY

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

CESTA AKO SYMBOL...

... ako symbol všetkého, čo vzniklo (Vesmír, Život, Človek a ich prejavy – vesmírne katastrofy a čierne diery, fytoľogické, živočíšne a zvieracie organizmy, veda, kultúra a umenie), všetko sa vyvíja od svojich začiatkov k svojim koncom – všetko smeruje, kráča, cestuje... kam, kam? To keby sme vedeli! Poznáme iba začiatky a konce našich životných ciest, ale prazáčiatky začiatkov a postfinalitu finality nepoznáme a pravdepodobne nikdy nebudeme poznať. Naše životy sú cesty (cestovania) k týmto tajomstvám Vesmíru, Prírody a Človeka, ale predovšetkým k sebe samým...

Taký význam má aj kniha A. N. Radiščeva – **Cestovanie z Petrohradu do Moskvy** – ktorú práve držíte v rukách. Bola napísaná v čase (roku 1790), keď sa ľudstvo vydávalo na cesty svojich snov – Francúzsko, napríklad (po likvidácii kráľovskej Bastily a neskôr po víťazstve diktátora Napoleona), na cestu Slobody, Bratstva a Rovnosti; Amerika (po víťazstve Republiky nad Anglickom a get pre farebných) na cestu bohatstva a amerikanizácie sveta...). Iba Rusko (po poprave sedliackeho cára Pugačova r. 1775) sa vydalo na cestu upevňovania absolutizmu cárovej a prepychu ruskej šľachty... Lenže idey filozofov (Rousseaua, Montesqiea, Diderota, Holbacha, Helvetia, Herdera a ďalších) i umelcov (Vernera, Richardsona, Goetheho a ďalších) sa už nedali zastaviť, zobúdzať ľudstvo, národy a človeka zo stredovekého spánku a ponúkali im najfantastickejšie utópie. Svet sa vydal na cestu osvety a osvietenstva (skutočného i štylizovaného), na cestu slobody a rovnoprávnosti všetkých národov a ľudí.

Kniha A. N. Radiščeva **Cestovanie z Petrohradu do Moskvy** vyšla v tejto atmosfére, ktorá zaznela v Rusku ako hrom z čista jasna, ako blesk na zdanlivo jasnej oblohe Ruska... Jej autora – bohatého šľachtica, vyškoleného v Rusku a Nemecku, vojenského prokurátora Radiščeva – odsúdila ruská justičná spravodlivosť za túto knihu na trest smrti, ktorý cárovná zmenila na desaťročné vyhnanstvo na Sibír. Po odpýkaní si trestu sa Radiščev vrátil do „domáceho väzenia“ v otcovej usadlosti, roku 1800, po nastúpení Alexandra I. na ruský trón toto väzenie bolo zrušené,

lenže Radiščev – zločinec a sibírsky väzeň – stratil už všetky ilúzie svojej mladosti, všetky možnosti slobodne žiť, dýchať a pracovať...

Roku 1802 ukončil svoje cestovanie životom – spáchal samovraždu.

Zostalo tu iba jeho **Cestovanie z Petrohradu do Moskvy**, ktoré v podobe, akú držíte, milí čitatelia, vo svojich rukách, pricesťovalo k nám na Slovensko.

V Rusku Cestovanie... mohlo slobodne kráčať až po roku 1918. Lenže kráčalo po vyšliapaných chodníčkoch sociologizmu, monologizmu a obžaloby cárizmu ako žalára národov, ktorý vraj zlikvidovali až boľševici. Ostatné idey, najmä idea slobody jedinca, jeho možnosti slobodne cestovať po svete i po všetkých záhradách ducha rozumu a vôle na svete – sa zamlčovali alebo bagatelizovali... Roku 1953 dr. Ján Komorovský preložil **Cestovanie...** do slovenčiny a opatril ho aj brilantným doslovom. Lenže mohol náš prekladateľ a esejista napísať o ňom roku 1953 (v čase vlády triedneho boja a totality) to, čo chcel? Jeho aktualizácia humanizmu (Radiščev „*podobne ako Rousseau... nemal rád mesto. Pokladal ho za brloh tigrov, ktorých hlavnou potrebou je hrýzť sa navzájom a s najväčšou radosťou trýzniť slabého a plaziť sa pred mocným*“) nesmerovalo iba do minulosti, ale aj do jeho (Komorovského) i našej súčasnosti...

Odvtedy prešlo takmer 60 rokov, počas ktorých sa zmenili nielen národy a ľudia, ich psycho-duchovné a morálne hodnoty, ale aj ľudstvo ako také, príroda i naša matička – Zem, kráčajúce... (a my sa spolu s Radiščevom pýtame) – kam? kam? Otvorme preto jeho Cestovanie... a pokúsme sa nájsť v ňom to, čím sa prihovára dnešku a začo musel jeho autor tak draho zaplatiť...

Po tisícročiach národných štátov a národných individuálnych ideálov života vybrali sme sa na cestu integrácie a globalizácie... a Radiščev sa nám prihovára: „...*blažený ten, kto žije zavše v budúcnosti; blažený ten, kto žije v rojčení. Jeho bytosť sa znásobuje, radosti sa množia a vnútorný pokoj zaháňa pochmúrny zármutok...*“ (str. 14). Lenže: je pripravený človek, národy a ľudstvo na takúto zmenu, ktorá by mala byť čímsi lepším, keď „*rozhladol som sa vôkol seba a utrpenie ľudskej zranilo mi dušu... uzrel som,*

že utrpenie ľudské pochádza od človeka...“ (13). Topila sa loď, topiaci poslali SOS veliteľovi záchranky, ale tento odpovedal: „*To nie je moja povinnosť!*“ (23). Dlužník nestihol vyplatiť banke dlžobu, vyhostili ho z vlastného domu a dom predali. Radiščev sa ironicky pýta, „*či je možné, že by žili takí nerozumní sudcovia, ktorí by pre naplnenie štátnej pokladnice (možno naozaj tak nazvať každé neoprávnené odňatie majetku na uspokojenie štátnych požiadaviek) odníмали ľuďom majetok, česť, život?*“ (34). Spravodlivosť súdov? – „*kto dal viac, tomu kladienko prikľeplo zľutovanie a veľkodušnosť*“ (42) – píše Radiščev. Jeho Cestovanie... sa pozerá na tzv. smotánku spoločnosti a konštatuje, „*že za svoje povýšenia vďačí hanba povedať komu; že v svojej duši je to najpodlejší tvor; že klamstvo, vierolomnosť, zradcovstvo, smilstvo, travičstvo, zlodejstvo, lúpežníctvo, vraždy, sú mu také bežné, ako keď vypije pohár vody*“ (158), ďalej konštatuje, že „*vyznamenávanie... vždy sa dávali nehodným*“ (42). Šíria sa zákerné (telesné i duševné) choroby – „*ale kto je príčinou, že táto nečistá choroba spôsobuje vo všetkých štátoch také veľké spustošenie, nielenže skosí mnoho ľudí nášho pokolenia, ale skracaie aj dni budúceho? Kto je vinníkom, ak nie vláda? Povoľuje predajnú neresť...*“ (85) atď., atď.

Pri čítaní tohto textu z roku 1790 nemáš, vážený čitateľ, pocit, že akoby bol napísaný roku 2010?

Cestovateľa sa zmocňuje rozhorčenie, keď „*chodievam po colnom prístave a pozerám na lode, ktoré nám dovážajú prebytky Ameriky a jej drahý tovar, ako cukor, kávu, farbivá a iné výrobky, na ktorých ešte neuschol pot, slzy a krv, čo ich zmáčali pri ich dorábaní*“ (108). Pred očami sa vynárajú tzv. ruskije za hranicou, ruskí miliardári dneška a Radiščev sa akoby pýtal: „*Či možno nazvať šťastným občianske postavenie sedliaka a v Rusku? Iba krvilačník povie, že je šťastný, lebo nemá predstavu o lepšom poriadku*“ (101).

Svet sa rúti do záhuby a Radiščev bije na poplach: „*Kto mi dal to právo? – Trpiace ľudstvo*“ (34). Varuje pred prírodou, ktorú človek zdevastoval: „*...rozpútané živly roztvorí zemskú kôru a pohltia toto veľkolepé mesto...* (164)... *výpary, utajené v odpor-nom bahne, už sa dvíhajú, aby zastreli obzor.*“ (48).

... a pred očami sa nám vynárajú katastrofy posledných rokov

– tisícky mŕtvých v dôsledku strašných tajfúnov, tornád, hurikánov, povodní, sopiek, otepľovania Zeme, kozmických búrok atď. „Čas už dvíha svoju kosu, čakajúc na príhodnú chvíľu...“ (106) – varuje nás Radiščev.

Nebezpečenstvo nehrozí iba Amerike a Rusku, Etiópii a Bangladešu, Číne a Chile... atď., ale všetkým, všetkým dokopy a v rovnakej miere. Preto opatrenia jednotlivých vlád, smerujúce k záchrane iba svojich občanov, sa mívajú účinkom... Možnože na chvíľu pocítia úľavu, že vybojovali pre svojich občanov nové územia, nové odbytové teritória, nové kajuty na lodi, ale zabúdajú, že sú na Titaniku, že ide o záchranu lode a ľudstva ako celku.

Sme schopní si to v plnej miere uvedomiť?

Radiščev sa stal svedkom tragickej situácie: „*V poslednej chvíli, keď nám svetlo života začína unikať a pred ľuďmi sa otvára večnosť, padajú všetky priehradky medzi ľuďmi... Tak aj my, keď sme videli blížiaci sa koniec, zabudli sme na svoj stav, mysleli sme len na záchranu...*“ (22). Dokážu ľudia (s odlišnými etnickými, štátnymi, politickými, duchovnými, ekonomickými osobitosťami) sa v prípade ohrozenia našej planéty zjednotiť a myslieť na záchranu každého, všetkého a všetkých? Radiščevovi chotilovci (návšteva Chotilova, s. 97) to dokázali. Veria vede („*Pochodeň vedy sa vznáša nad našim zákonom a odlišuje ho od mnohých dnešných pozemských zákonov.*“), veria sebe („*Narodili sme sa v tejto slobode, a preto sa ctíme navzájom ako bratia, lebo patríme k jednej rodine, máme jedného otca, Boha*“ (97). Lenže, plní dnešná veda úlohu korektora zákonov, keď vedci v utajených laboratóriách sa pokúšajú pretromfnúť všetkých vo výrobe najsilnejších zbraní? Cíti Američan i Iračan, Angličan i Ír, Rus i Gruzínek, Žid i Iračan, že sú bratia, pretože im to kážu ich bohovia?

Odcudzili dejiny ľudstva títo bratia jeho ľudskú podstatu – podstatu mysliacej trstiny, kozmického subjektu, Demiurga – alebo kapitulovali pred jeho prírodnou (biologicko-živočíšnou) danosťou? Akú úlohu zohrali pri tom náboženstvá, veda, umenie, kultúra a literatúra? „...*pozrite sa na všetky nové národy a na všetky spoločnosti v prírodnom stave... zotročovanie je zločinom... rozhľadnite sa vôkol seba a poznajte svoj omyl!*“ (99).

„*Nad nami visí pohroma* – varuje Radiščev – *a nebezpečenstvo*

sa už vznáša nad našimi hlavami“ (106). Ľudstvo potrebuje celoplanetárnu vládu, ktorá by bránila záujmy každého človeka na tejto planéte v rovnakej miere i planétu ako celok. Lenže takáto vláda neexistuje. Každý politik, všetky vlády hrabú iba pre seba a pre svojich. Pokusy o tzv. nadnárodné (medzinárodné) korporácie a tribunály nemajú univerzálny (všeludský) charakter, sú iba dohodou niekoľkých egoistov, smerujúcich k víťazstvu nad inými egoistickými štátmi alebo ich zoskupeniami. Nedokážeme, bohužiaľ, „spájať moc so slobodou na vzájomný prospech“ (114). Proti sile vesmírnej a prírodnej, ktoré začali hroziť ľudstvu, musí vzniknúť sila všeludská. Vznikne?

Taký (aj taký) je odkaz cesty a cestovania A. N. Radiščeva k sebe samému i k nám, ktorú nám ponúka A. N. Radiščev vo svojom diele **Cestovanie z Petrohradu do Moskvy**.

Andrej Červeňák

„Potvora bachratá, svojvolná, obrovská,
stohlavá a brešúca.“

„Telemachida, zväzok II, kn. XVIII, verš 514

A . M . K .

Najmilšiemu priateľovi

Všetko, čo len rozum a srdce zatúžia vytvoriť, nech je venované tebe, ó môj priaznivec. Hoci sa moje náhľady v mnohom rozchádzajú s tvojimi, srdcia naše bijú jedným tlkotom – ty si môj priateľ.

Rozhliadol som sa vôkol seba a utrpenie ľudské zranilo mi dušu. Zabladel som sa do svojho vnútra a uzrel som, že utrpenie ľudské pochádza od človeka a často len preto, že nepozerá priamo na veci, ktoré ho obklopujú. Vari naozaj, riekol som si, príroda bola taká skúpa k svojim deťom, že pred nevinne blúdiacim ukryla pravdu naveky? Vari táto hrozná macocha zrodila nás preto, aby sme prežívali len útrapy, a nie blaženosť? Môj rozum sa zachvel od tejto myšlienky a moje srdce ju od seba ďaleko zapudilo. Našiel som človeku utešiteľa v ňom samom. „Strhni závoj z očí prirodzeného cítenia – a budem blažený.“ Tento hlas prírody sa mocne rozliehal v mojom vnútri. Precitol som zo svojej trudnomyselnosti, do ktorej ma uvrhla citlivosť a útrpnosť; pocítil som v sebe dosť síl, aby som sa ubránil omylom a – radosť nevýslovná! – uvedomil som si, že každý môže byť spolutvorcom šťastia svojich blížnych. Táto myšlienka ma pohla k tomu, aby som opísal, čo budeš čítať. Lež povedal som si, ak nájdem niekoho, kto môj zámer schváli; kto pre dobrý úmysel nepohaní nedokonalé vyjadrenie myšlienky; kto so mnou prejaví súcit s utrpením svojich spolublížnych; kto ma na mojej ceste podoprie, – či potom práca, na ktorú som sa podujal, neprinesie dvojnásobný úžitok?... Načo, načo hľadať kohosi, kto je ďaleko? Priateľ môj, ty si blízky môjmu srdcu a meno tvoje nech osvieti tento začiatok.

O D C H O D

Keď som povečeral so svojimi priateľmi, uložil som sa v kubitke. Kočíš podľa svojej obvyčaje pohnal kone cvalom a o niekoľko minút boli sme už za mestom. Ťažko sa lúčime čo aj na krátko s tým, kto sa nám stal nevyhnutným v každej chvíľke nášho bytia. Ťažko sa lúčime: ale blažený ten, kto sa môže rozlúčiť bez úsmevu; láska alebo priateľstvo bdejú nad jeho útechou. Plačeš pri slove „zbohom“; ale rozpomeň sa na svoj návrat a nech zmiznú slzy tvoje pri tomto pomyslení ako rosa pred tvárou slnka. Blažený ten, kto zaplakal, dúfajúc v utešiteľa; blažený ten, kto žije zavše v budúcnosti; blažený ten, kto žije v rojčení. Jeho bytosť sa znásobuje, radosti sa množia a vnútorný pokoj zaháňa pochmúrný zármutok, hojne kresliac radostné obrazy v zrkadlách fantázie.

Ležím v kubitke. Cengot poštového cengáčika unavil moje uši a privolať napokon blahodarného Morfea. Zármutok z odlúčenia, ktorý ma neopúšťal ani v spánku, podobnom smrti, ukázal mi aj vo sne moju osamotenosť. Videl som sa v priestrannom údolí, ktoré od slnečnej páľavy stratilo všetku lahodnosť a sýtosť zelene; nebolo tu občerstvujúceho prameňa, nebolo tu tieňa pod stromom, ktorý by zmiernil horúčavu. Sám, opustený, pustovník v prírode! Zachvel som sa.

„Nešťastník, kde si to?“ zahorekoval som. „Kam sa podelo všetko to, čo ťa očarovalo? Kde je to, čo ti spríjemňovalo život? Vari radosti, ktoré si okúsil, boli sen a vidina?“ Našťastie jama na ceste drgla kubitku a zobudila ma. Kubitka zastala. Zdvihol som hlavu. Vidím: na osamotenom mieste stojí dom o dvoch poschodiach.

„Čo je to?“ spýtal som sa kočiša.

„Poštová stanica.“

„Ale kde sme to?“

„V Sofii,“ a zatiaľ vypriahal kone.

S O F I A

Všade je ticho. Pohrúžený v myšlienkach, ani som nezbadal, že

moja kibitka stála už hodnú chvíľu bez koni. Kočiš, ktorý ma priviezol, vytrhol ma zo zádumčivosti:

„Pán veľkomožný, na vodku.“ Tento poplatok, hoci nezákonný, každý rád zaplatí, len aby necestoval podľa predpisu. Dvadsať kopejok vykonalo svoje. Kto cestoval poštou, ten vie, že cestovný preukaz je ako ochranný glejt, bez ktorého každému vrecku, možno s výnimkou generálskeho, cestovanie príde draho. Vytiahol som ho a šiel som s ním, ako sa chodieval s krížom na ochranu.

Poštového komisára som našiel chrápať; zľahka som ho chytil za plece.

„Koho to zas čerti nesú? Čo sú to za spôsoby cestovať z mesta v noci? Kone nemám; je ešte veľmi zavčasu; zájdi si prípadne do krčmy, vypi si čaj alebo si pospi.“ Keď to pán komisár povedal, obrátil sa k stene a znova zachrápal. Čo robiť? Opäť som potreboval komisára za plece.

„Doparoma! Už som povedal, že nemám kone,“ a pán komisár si zakutal hlavu do prikrývky a obrátil sa ku mne chrbtom.

– Ak sú všetky kone vonku, – uvažoval som, – nie je správne, že nedám komisárovi spať. Ale ak sú kone v stajni... – Zaumienil som si, že sa presvedčím, či pán komisár hovoril pravdu. Vyšiel som na dvor, vyhladal som stajňu a našiel som v nej asi dvadsať koni; aby som pravdu povedal, boli len koš a koža, mňa by však nejako dotiahli do nasledujúcej zastávky. Zo stajne som sa opäť vrátil ku komisárovi; zatriasol som ním oveľa prudšie. Videlo sa mi, že som mal na to právo, keď som zistil, že ma komisár oklamal. On chvatne vyskočil, ani si oči nestačil pretrieť a spýtal sa:

„Kto pricestoval? Ne...“ ale keď sa prebral a videl, že som to ja, riekol mi: „Vidno, kamarát, že si si tak privykol zaobchádzať s niekdajšími kočišmi. Tých bájavali palicami; ale dnes sú inakšie časy.“ Pán komisár si s hnevom ľahol spať do postele. Mal som sto chutí počastovať ho tak isto ako niekdajších kočišov, keď ich pristihli pri klamstve; ale moja štedrosť, ktorá dala na vodku mestskému pohoničovi, pohla sofijských pohoničov, že mi chytrou zapriahli kone, a práve v tej chvíli, keď som sa chystal spáchať priestupok na komisárovom chrbte, zacengali vonku cengáčiky. Zachoval som sa ako dobrý občan. Tak dvadsať medenákov za-

chránilo mierumilovného človeka pred vyšetrovaním, moje deti pred odstrašujúcim príkladom prchkosti a ja som si uvedomil, že rozvaha je otrokom netrpezlivosti.

Kone so mnou uháňajú; môj kočiš zanôtil pieseň ako obyčajne ťahavú, clivú. Kto pozná melódie ruských ľudových piesní, musí uznať, že je v nich čosi, čo vyjadruje tieseň duše. Takmer všetky melódie týchto piesní sú v mäkkej tónine. Na tomto hudobnom vkuse ľudového ucha dokáž utvoriť opraty vlády. V piesňach nájdeš dušu nášho ľudu. Pozri na ruského človeka; zistíš, že je zá-dumčivý. Ak chce zahnať clivotu alebo, ako to sám nazýva, ak sa chce zabaviť, ide do krčmy. V svojej veselosti je bezuzdný, odváž-ny, svárlivý. Ak sa mu prihodí niečo, čo mu nie je po vôli, hneď vyvolá hádku alebo bitku. Burlak, ktorý ide do krčmy s ovese-nou hlavou a vracia sa z nej zakrvavený od zaúch, môže rozriešiť mnohé, čo je doteraz záhadou v ruských dejinách.

Môj pohonič spieva. Boli tri hodiny po polnoci. Ako predtým cengáčik, tak teraz jeho pieseň ma opäť ukolísala do spánku. Ó, príroda, ktorá si človeka pri jeho narodení zavinula do plienok bolesti a vláčiš ho po strminách strachu, clivoty a smútku cez celý jeho život, ty si mu dala na útechu spánok. Zaspal som a všetko sa skončilo. Neznesiteľné je prebudenie nešťastníka. Ó, aká mu je smrť príjemná. Ale či smrť je koncom bolesti? – Otče dobro-tivý, vari odvrátiš zrak svoj od toho, kto mužne skončí svoj život ? Tebe, ty prameň všetkého blaha, prináša sa táto obeť. Ty jediný dávaš silu, keď sa prirodzenosť zachvieva, otriasa. To je hlas otca, volajúceho k sebe svoje dieťa. Ty si mi dal život, tebe ho aj vra-ciam; na zemi sa už stal neužitočným.

T O S N A

Keď som odchádzal z Petrohradu, nazdal som sa, že cesta je v naj-lepšom poriadku. Za takú ju pokladali všetci, čo po nej cestovali hneď po cárovi. Taká naozaj bola, ale len krátky čas. Hlina, na-sypaná na ceste, robila ju za sucha hladkou, ale rozkvasená daž-ďami premenila sa v lete na veľké blato a urobila cestu neschod-nou... Namrzený zlou cestou, vystúpil som z kibitky a vošiel som

do poštového domu s úmyslom, že si odpočiniem. V chalupe som našiel cestujúceho, ktorý sedel za obyčajným dlhým sedliackym stolom na čelnom mieste, prehrňal sa v papieroch a prosil poštového komisára, aby čo najskôr dal zapriať kone. Na moju otázku, kto je to, dozvedel som sa, že je to pravotár starého razenia a že cestuje do Petrohradu s veľkým množstvom dotrhávaných listín, v ktorých sa práve prehraboval. Bez otáľania dal som sa s ním do reči a tu je môj rozhovor s ním:

„Urodzený pane! Ja, váš ponížený sluha, bol som registrátorom pri archíve záznamov o šľachtických hodnostiach a mal som príležitosť využiť toto miesto vo svoj prospech. Usilovnou prácou som zostavil rodokmene mnohých ruských rodov, podložené jasnými dôkazmi. Dokážem kniežací alebo šľachtický pôvod spreď niekoľko sto rokov. Hockomu môžem dopomôcť ku kniežaciemu stavu, lebo dokážem jeho pôvod od Vladimíra Monomacha alebo od samotného Rurika.

Urodzený pane,“ pokračoval, ukazujúc mi svoje listiny, „celá veľkoruská šľachta by mala kúpiť moju prácu a mala by zaplatiť za ňu tolko, koľko sa neplatí za žiaden iný tovar. Ale s dovoľením vášho vysokorodia, blahorodia alebo vysokoblahorodia, nepoznám vašu urodzenosť, šľachta nevie, čo potrebuje. Ráči vám byť známe, ako blahej pamäti dobrotivý cár náš Fiodor Alexejevič ukrátil ruskú šľachtu tým, že zrušil obsadzovanie úradov podľa urodzenosti rodu. Toto prísne nariadenie postavilo mnohé ctihodné kniežacie a cárske rody naroveň novgorodskej šľachte. Ale dobrotivý imperátor Peter Veľký celkom ich priviedol do zabudnutia svojím štatútom o hodnostárskych triedach. Skrze vojenskú a občiansku službu všetkým otvoril cestu k šľachtickým titulom a starobylú šľachtu takrečeno zašliapal do blata. Dnes naša najmilostivejšia panovníčka potvrdila niekdajšie výnosy najvyšším nariadením o šľachte, ktoré naľakalo všetku našu aristokraciu, lebo najstaršie rody sú uvedené v šľachtickej knihe na poslednom mieste. Ale počuť, že čoskoro bude vydaný k výnosu dodatok a tým rodom, ktoré dokážu svoj pôvod spreď dvesto alebo tristo rokov, bude udelený titul markíza alebo iný vznešený titul a budú sa nejakou odlišovať od ostatných rodov. Z tejto príčiny,

urodzený pane, moju prácu zaiste uvíta celá starobylá vznešená spoločnosť; ale každý človek má svojich neprajníkov.

V Moskve som sa dostal do spoločnosti mladých pánkov a ponúkol som im svoju prácu, aby mi ich blahosklonnosť uhradila aspoň papier a atrament; ale namiesto priazne dostalo sa mi posmechu a s trpkosťou som opustil toto hlavné mesto, aby som sa vydal na cestu do Petrohradu, kde, ako je známe, väčšmi prekvitá vzdelanosť.“

Po týchto slovách sa mi hlboko poklonil a keď sa narovnal, stál predou mnou napočudovanie zbožne a úctivo. Pochopil som jeho myšlienky, vytiahol som tobolku... a dal som mu čosi s radou, aby, príduc do Petrohradu, predal svoj papier na váhu podomovým obchodníkom na balenie; lebo zdanlivé markízstvo mohlo by mnohých obalamutiť a on by zapríčinil obnovenie v Rusku vykoreneného zla – chvastúnstva starobylými rodmi.

L U B A N I

Či som cestoval v zime, či v lete, vám je to, myslím, jedno. Možno, že i v zime i v lete. Cestujúcim sa neraz stáva, že odcestujú na saniach a vracajú sa na vozoch. – Bolo to v lete. Brvnami vydláždená cesta utrmácala moje údy; vystúpil som z kibitky a šiel som pešo. Kým som ležal v kibitke, moje myšlienky sa upínali na nekonečnosť vesmíru. Keď som sa duchom odpútal od zeme, zdalo sa mi, že nárazy kibitky boli menej citelné. Ale ani duševná činnosť nás neodvracia vždy od telesnosti, a aby som si uchránil boky, šiel som pešo. Niekoľko krokov od cesty zbadal som roľníka, ako oral pole. Bolo horúce. Pozrel som na hodinky. O päť minút tri štvrté na jednu. Na cestu som sa vydal v sobotu. Dnes je sviatok. Oráč akiste patrí statkárovi, ktorý od neho neberie poplatky. Roľník orie veľmi starostlivo. Pole iste nie je panské. Radlom narába napočudovanie ľahko.

„Pánboh pomáhaj,“ povedal som a pristúpil som k oráčovi, ktorý neprestanúc doorával začatú brázdu. „Pánboh pomáhaj,“ opakoval som.

„Pánboh uslyš, pán veľkomožný,“ odvetil oráč, otriasol radlicu a preniesol radlo na novú brázdnu.

„Ty si akiste rozkolník, že orieš v nedeľu!“

„Nie, pán veľkomožný, žehnám sa správnym krížom,“ riekol a ukázal mi tri spojené prsty. „Ale boh je milostivý, neprikazuje nám zomrieť hladom, keď máme silu a rodinu.“

„Vari celý týždeň nemáš kedy pracovať, že ani nedeľu nevynecháš, ba orieš ešte aj v tej najväčšej horúčave?“

„Týždeň má, veľkomožný pán, šesť dní a my šesťkrát v týždni musíme na panské; a podvečer vozíme seno z lesa na panský dvor, keď je dobrý čas; a ženy s dievčatami chodia vo sviatok namiesto prechádzky do lesa na huby a na jahody. Dal by boh,“ prežehnal sa, „aby dnes navečer spáchlo. Pán veľkomožný, ak máš doma sedliakov, tak o to isté boha prosia.“

„Ja, priateľko, sedliakov nemám a preto ma nik nepreklína. Máš veľkú rodinu?“

„Troch synov a tri dcéry. Najstarší má desať rokov.“

„Akože stačíš dorábať chlieb, keď máš voľno len vo sviatok?“

„Nielen sviatky, aj noc je naša. Keď sa pospolitému človeku nelení, hladom nezomrie. Vidíš, iba kôň odpočívá; a keď sa ten unaví, vezmem druhého; robota ide od ruky.“

„Pracuješ tak aj na svojho pána?“

„Nie, pán veľkomožný, naňho by bol hriech tak pracovať. On má na poliach sto rúk, ktoré živia jedny ústa, a ja mám dve, ktoré živia sedmoro úst, sám si to spočítaj. A čo by sa človek na panskom i pretrhol od roboty, vďaka sa nedožije. Urodzený pán za teba daň nezaplatí; ani barana, ani plátno, ani sliepku ti neodpustí. Dobre sa žije pospolitému človeku, keď pán urodzený berie od sedliaka poplatok, a ešte bez šafára. Pravda, niekedy aj dobrí páni berú viac ako tri ruble od duše; ale je to predsa len lepšie, ako robiť na panskom. Teraz sa ešte zavádza zvyk dávať dediny, ako sa vraví, do árendy. A my to voláme dávať hlavu na klát. Chudobný nájomník celkom odiera sedliakov; ani chvíľku pre seba nám nenechá. V zime nás nepustí na furmanku ani na zárobok do mesta; stále aby si na neho robil, lebo musí za nás platiť od hlavy. Je to čertov výmysel dávať vlastných sedliakov na robotu cudzie-

mu. Na zlého šafára sa môžeš aspoň ponosovať, ale na nájomníka komu sa vyžaluješ?“

„Mýliš sa, priateľ môj, zákony zakazujú trápiť ľudí.“

„Trápiť? To je pravda; ale, pán veľkomožný, veru by si nechcel byť v mojej koži.“ Medzitým oráč zapriahol druhého koňa do raddla, začal druhú brázdu a rozlúčil sa so mnou.

Rozhovor s týmto roľníkom vzbudil vo mne mnoho myšlienok. Najprv sa mi vynorila nerovnosť sedliackeho stavu. Porovnal som sedliakov štátnych so sedliakmi statkáorskými. Aj jedni aj druhí žijú v dedinách; ale jedni platia určitú sumu, a druhí musia platiť to, čo sa pánovi hockedy zachce. Jedni sú súdení seberovnými, a druhých si zákon nevšíma, iba ak v trestných veciach. O členovi spoločnosti sa vláda, ktorá ho chráni, dozvie len vtedy, keď naruší spoločenské vzťahy, keď sa stane zločincem! Táto myšlienka pobúrila vo mne všetku krv.

– Boj sa, ukrutný statkár, na čele každého tvojho sedliaka vidím tvoj ortieľ.

Zahlbený do týchto úvah, mimovoľne som uprel pohľad na svojho sluhu, ktorý sedel na kozlíku predou mnou a kýval sa zbožka nabok. Odrazu som pocítil, ako mi mráz prebehol po tele a vohnal mi horúcu krv do tváre. Tak som sa v duchu hanbil, div som sa nerozplakal.

– Ty sa v svojom hneve zastrájaš na pyšného pána, ktorý morduje sedliaka na svojom poli, – riekol som si v duchu, – a či sám nerobíš to isté, ba ešte horšie? Aký zločin vykonal tvoj úbohý Petruška, že mu nedožičíš spánku, najväčšieho daru, ktorý dáva príroda nešťastníkovi a ktorý uľahčuje naše utrpenie? Dostáva plat, stravu, zaodetie, nikdy ho nebiješ korbáčom ani prútmi (ó, mierny človek!) – a ty si myslíš, že kúsok chleba a zdrap súkna dávajú ti právo točiť svojím blížnym ako vĺčkom a len tým sa vychvaľuješ, že ho tak často nešlaháš, aby sa lepšie skrúcal. Či vieš, čo je vryté ako odveký zákon v srdci každého Človeka? Oko za oko, zub za zub. Spomeň si na deň, keď bol Petruška opitý a neprišiel ťa načas obliecť. Spomeň si, ako si mu dal zaucho. Ó, keby sa bol vtedy, hoci opitý, spamätal a dal ti odpoveď na tvoju otázku!

– A kto ti dal moc nad ním?